

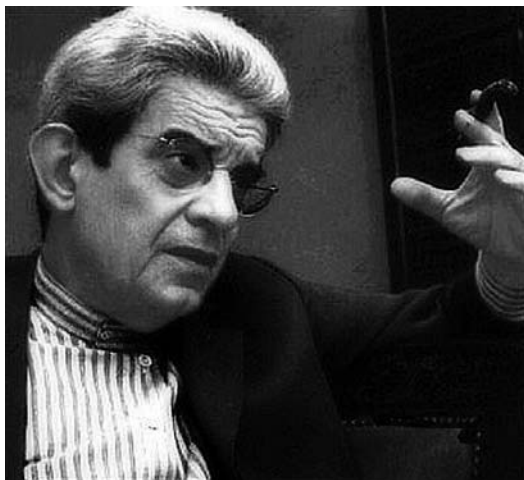
Jacques Lacan

Freud je v svoji razpravi o popolni delitvi med nezavednim in zavednim (ali med idom in egom) vpeljal idejo človeškega jaza oziroma subjekta, kot radikalno razcepljenega, razdeljenega med sferama zavednega in nezavednega. Naše običajne (zahodno humanistične) ideje

jaza ali osebnosti so definirane z delovanjem zavednega, vključno z razumom, svobodno voljo in samorefleksijo. Tako za Freuda kot tudi za psihoanalitike nasploh pa dejanja, misli, verovanja in koncept jaza determinira ali oblikuje nezavedno ter njegovi goni in poženja.

Jacques Lacan, francoski psihoanalitik, je sprva študiral psihiatrijo, nato pa je v 30-ih in 40-ih letih 20. stol. delal s psihotičnimi pacienti. V petdesetih letih je začel razvijati lastno različico psihoanalize, ki temelji na idejah, povezanih s strukturalističnim jezikoslovjem in antropologijo. Lacana bi lahko razumeli kot mešanico Freuda in Saussurja, s primesjo Levi-Straussa, in celo nekaj začimbami Derridaja. Toda njegov pravi predhodnik je bil Freud. Lacan reinterpretira Freuda v luči strukturalističnih in poststrukturalističnih teorij in psihoanalizo obrne od bistveno humanistične v poststrukturalistično filozofijo oz. teorijo.

Ena od osnovnih premis humanizma je stabilno pojmovanje jaza, ki ima svobodno

voljo in je zmožen samoopredelitev. Freudova ideja nezavednega je te humanistične premise jaza postavila pod vprašaj in jih destabilizirala; v tem smislu je bil eden od predhodnikov poststrukturalizma. Freud je upal, da bo s prenosom nezavednega v zavedno lahko zmanjšal

potlačitve in nevroze – izjavil je znamenito izjavo o razmerju med nezavednim in zavednim: *'Wo Es war, soll Ich werden'*: Kjer je bilo *ono*, tam bom *jaz*. Z drugimi besedami: *'ono'* ali *'id'* (nezavedno) bo nadomeščeno z *'jaz'*, z zavednim in svojo identiteto. Freudov namen je bil v okrepitvi ega, svojega *'jaza'*, svoje zavedne in razumske identitete, da bi postala močnejša kot nezavedno.

Za Lacana je to nemogoče. Ego namreč nikdar ne more zavzeti, izprazniti ali prevzeti nadzor nad nezavednim, saj je ego ali *'jaz'* samo iluzija, videz in kot tak proizvod nezavednega samega. V Lacanovi psihoanalizi je nezavedno osnova vsega bivajočega.

Medtem ko je bil Freudovo zanimanje usmerjeno v raziskovanje, kako sprevrženi otroci na različen način razvijejo nezavedno in s perego ter postanejo civilizirani ter ustvarjalni (enako kot pravilno heteroseksualno usmerjeni) odrasli, pa je zanimanje Lacana usmerjeno v to, kako mladoletniki pridobijo iluzijo, ki ji rečemo *'jaz'*. Njegovi eseji o stopnji Ogedala razložijo ta proces in prikažejo, kako

si otroci oblikujejo iluzijo ega, kako preko besede 'jaz' oblikujejo enotno zavest o sebi.

Pri Lacanu je v zvezi s pojmovanjem človeka osrednjega pomena ideja, ki pravi, da je nezavedno, ki upravlja z vsemi dejavniki človeške eksistence, zgrajeno enako kot jezik. To utemlji na Freudovi razlagi dveh glavnih mehanizmov nezavednih procesov, ki sta *zgoštev* in *premestitev*. V svojem bistvu sta oba lingvistična fenomena, kjer je pomen bodisi zgoščen (*metafora*) bodisi premeščen (*metonimija*). Lacan opozori na to, da se Freudove analize sanj in večina njegovih analiz nezavednih simbolov, ki jih je prepoznal pri njegovih pacientih, nanašajo na igre z besedami – besedne igre, asociacije ipd., ki so predvsem verbalne. Lacan trdi, da je vsebina nezavednega močno povezana z jezikom, še posebej s strukturo jezika.

Glede strukture jezika Lacan sledi ideji Saussureja, ki pa jo nekoliko modificira. Ko Saussure govori o odnosih med označevalcem in označenim, kar oblikuje znak, vztraja na tem, da struktura jezika temelji na negativnem razmerju med znaki (nek znak je to, kar je, zato, ker ni nek drug znak). Lacan se, za razliko od tega, osredotoči le na odnos med označevalci.¹ Sestavine nezavednega – želje, poženja, predstave – so označevalci (in so običajno izraženi v besednih izrazih). Ti označevalci tvorijo 'verigo označevanja' – nek označevalec ima pomen le zato, ker ni nek drug označevalec. Označeno² za Lacana ne obstaja; ničesar ni, na kar bi se označevalec končno nanašal. Če bi obstajal, potem bi bil pomen nekega določenega označevalca relativno trajen. S Saussurejevimi besedami bi rekli, da gre za odnos označevanja med označevalcem in označenim. Tak odnos bi seveda jamčil za nek pomen. Lacan trdi, da tak odnos označevanja ne obstaja (vsaj v nezavednem ne); so le negativni odnosi, odnosi vrednosti, kjer je nek označevalec to, kar je, le zato, ker ni nekaj drugega.

Zaradi pomanjkanja označenega Lacan trdi, da je veriga označevalcev – $x=y=z=b=q=0=\% = I=s$ (ipd.) – v neprestanem drsenju, spreminjanju in menjavanju. Ne obstaja nobeno sidro, ne obstaja nič, kar bi dalo končni smisel in stabilnost celotnemu sistemu. Veriga označevalcev je neprestano v igri (v Derridajevem pomenu), ne obstaja pa nobena možnost, da bi to drsenje po verigi zaustavili – nobena možnost, da bi lahko rekli: 'aha, ta x pomeni to', in ga tako definirali. Na ta način nek označevalec vodi le do drugega označevalca in nikoli do označenega. To je podobno kot slovar – določena beseda nas vodi do močice drugih besed, nikdar pa ne dospemo do stvari, ki naj bi jo ta beseda dejansko predstavljala.

Po Lacanu naj bi nezavedno izgledalo tako kot nepretrgana krožeča veriga (ali več verig) označevalcev, brez sidra ali, z Derridajevimi besedami, brez centra. To je Lacanov lingvistični prevod Freudovih slik nezavednega kot kaotičnega sveta neprestanega spreminjanja gonov in želja. Freuda je zanimalo, kako bi kaotične gone in želje pripeljal v zavedno, da bi jih tako lahko uredili, da bi dobili smisel in pomen, da bi jih razumeli in jih obvladali. Lacan pa, nasprotno, govori o tem, kako je proces spreminjanja v odraslo osebo oz. 'jaz', proces kot poskus, da bi fiksirali, stabilizirali in zaključili verigo označevalcev. Tako bi bil trajen pomen – vključno s trajnim in stabilnim pomenom 'jaza' – sploh mogoč. Ta možnost je za Lacana le iluzija, le slika, zgrajena zaradi napačnega dojetja odnosa med telesom in jazom.

Freud govori o treh stopnjah raznovrstnih perversnosti pri otrocih: oralni, analni in falnični. Ojdipov in kastracijski kompleks sta pri tem tista, ki zaključita te perversnosti in omogočita vzpostavitev odraslega bitja. Da bi pojasnil podobno pot do odraslosti, Lacan uvede drugačne kategorije. Govori o treh konceptih – potrebe, zahteve in želje – ki v grobem us-

trezajo trem stopnjam razvoja ali trem poljem, v katerih se ljudje razvijajo – resnična, navidezna in simbolična stopnja. Simbolični svet, ki ga zaznamuje koncept želje (o tem bomo govorili v nadaljevanju), ustreza odraslosti; ali, kar je še bolj značilno za Lacana, ustreza konstrukt jezika samega, v katerega moramo vstopiti, da bi postali govoreči subjekti, ki lahko rečejo 'jaz', pri čemer 'jaz' označuje nekaj, kar se kaže kot stabilno.

Tako pri Freudu kot tudi Lacanu se otroštvo začne kot nekaj neločljivega od matere; ne obstaja nobena razlika med jaz in drugi, med otrokom in materjo (vsaj z otrokovega vidika ne). Otrok je (za oba, Freuda in Lacana) le kepica brez dojemanja jaza ali individualne identitete, prav tako pa brez dojemanja svojega telesa kot skladne, nedeljive celote. Tega otroka-kepico vodi le POTREBA; potrebuje hrano, udobnost/varnost, potrebuje skrb ipd. Te potrebe je mogoče zadovoljiti, zadovolji pa jih lahko nek objekt. Ko otrok potrebuje hrano, dobi prsi (ali stekleničko); ko potrebuje varnost, dobi objem. Otrok v tej stopnji POTREBE ne prepozna razlike med jazom in objektom, ki poskrbi za njegove potrebe; ne prepozna, da je objekt (kot npr. prsi) del druge celotne osebe (saj ne pozna koncepta 'celotne osebe'). Torej ne obstaja še nikakršna razlika med njim in komer ali čemer koli drugim; obstajajo le potrebe in stvari, ki tem potrebam ustrezajo.

To je stanje 'narave', ki pa mora biti preseženo, če želimo, da se vzpostavi kultura. To velja tako za Freudovo psihoanalizo kot tudi za Lacana: otrok se mora ločiti od svoje matere in se vzpostaviti kot ločena identiteta, da lahko vstopi v civilizacijo. Ta ločitev povzroči nekakšno IZGUBO; ko otrok spozna razliko med seboj in materjo ter začenja postajati individualno bitje, izgubi izvorni občutek enotnosti in varnosti, ki ga je imel. Tu pa je usodni element, ki je vgrajen v teorijo psihoanalize (najsi bo Freudove ali Lacanove): da bi postal

civiliziran odrasel človek mora izgubiti temeljno enotnost, nerazlikovanje, stopljenost z drugimi (še posebej z materjo).

Po Lacanu otrok, ki še ni naredil te ločitve, ki ima še vedno le potrebe po zadovoljitvi, in ki še ni naredil razlike med seboj in objekti, ki strežejo njegovim potrebam, živi v REALNEM svetu. Realno je prostor (psihološki, ne fizični), kjer še vedno obstaja izvorna povezanost in enovitost. Zaradi tega ni še nobene odsotnosti ali pomanjkanja; Realno je vsa polnost in dovršenost, saj ne obstaja nobena potreba, ki je ne bi bilo mogoče zadovoljiti. Prav zato, ker ni nobene odsotnosti ali pomanjkanja, tudi ne obstaja potreba po jeziku.

Da bi to bolje razložili, se nekoliko vrnimo nazaj. Lacan sledi Freudovemu argumentu o izgubi. V študiji primera iz *Beyond the Pleasure Principle* Freud govori o svojem nečaku, starem 18 mesecev, ki se je igral z motkom sukanca. Otrok je vrgel motek stran in rekel 'Fort', kar v nemščini pomeni 'stran'. Nato je motek potegnil nazaj in rekel 'Da', kar pomeni 'sem'. Freud je v tem prepoznal simbolično igro otroka, da bi izživel napetost zaradi odsotnosti svoje mame. Ko je vrgel motek stran in rekel 'Fort', je ponovil izkušnjo izgube ljubljenega objekta; ko pa ga je zopet navil in rekel 'Da', je občutil radost zaradi vrnitve tega objekta.

Lacan vzame isti primer in se seveda osredotoči na jezikovni aspekt, ki ga ta primer predstavlja. Pravi, da je fort/da igra, o kateri Freud pravi, da se je zgodila, ko je bil nečak star 18 mesecev, kar pomeni obdobje otrokovega vstopa v simbolično, ali v strukturo jezika samega. Lacan pravi, da je jezik vedno v povezavi z izgubo ali odsotnostjo nečesa; besede potrebujemo namreč le takrat, ko je objekt, ki si ga želimo, šel stran. Če bi bil naš svet polnost, brez odsotnosti objekta, potem tudi jezika ne bi potrebovali. (Jonathan Swift v svojem romanu *Guliverjeva potovanja* pred-

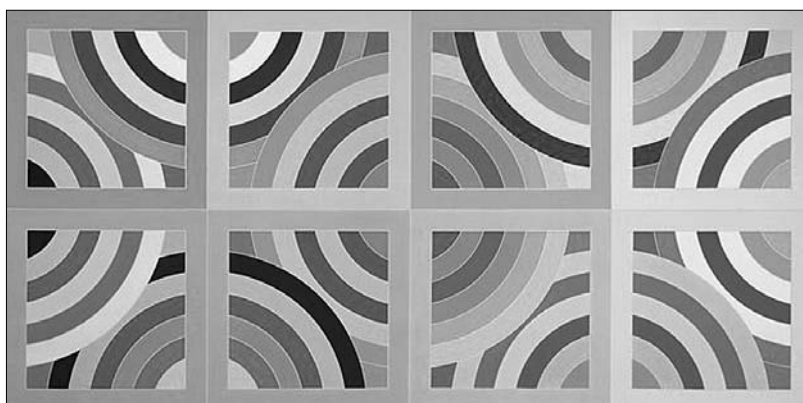
stavi eno verzijo tega: kulturo, kjer ni jezika, in kjer ljudje vse, kar potrebujejo, nosijo na svojih hrbtih.)

Zaradi tega v Realnem, kot trdi Lacan, ni nobenega jezika, saj tudi ni nobene izgube, nobene potrebe in nobene odsotnosti; obstajajo le zadovoljene potrebe. Realno je zato vedno onstran jezika, nepredstavljivo v jeziku, in zato za nekoga, ki vstopi v jezik, za vedno izgubljeno.

Realno in stopnja zadovoljene potrebe traja od rojstva pa do nekje med 6-im in 18-im mesecem, ko otrok-kepicica začne z razločevanjem med svojim telesom in vsem ostalim v svetu. Na tej točki pride do premika, ko otrok nima več potreb, pač pa začne imeti ZAHTEVE. Zahtev pa objekt ne more več zadovoljiti; zahteva je vedno zahteva po prepoznanju od drugega, po ljubezni od drugega. Postopek poteka nekako takole: otrok se začne zavedati, da je ločen od matere in da obstajajo stvari, ki niso del njega; tako nastane ideja 'drugega'. (Ob tem naj opozorimo, da binarno nasprotje med 'jaz/drugi' še ne obstaja, saj otrok še nima povezane predstave o 'jazu'). Zavest o ločenosti oz. dejstvo drugosti, povzroči nastanek zaskrbljenosti, občutek izgubljenosti. Otrok

zato zahteva ponovno združitev, vrnitev k izvornemu občutku polnosti in neločenosti, kot ga je imel v Realnem. Toda to je nemogoče, odkar otrok ve (spomnimo se, da se vse to vedenje dogaja na nezavedni ravni), da obstaja tudi ideja 'drugega'. Otrok zato zdaj od drugih zahteva, da ga izpolnijo tako, da bo spet prišel do občutka izvirne enotnosti; otrok si namreč želi, da bi ideja 'drugega' izginila. Zahteva je torej zahteva po polnosti in dovršenosti, ki bi končala občutek pomanjkanja. To je seveda nemogoče, ker je prav to pomanjkanje in odsotnost, občutek drugosti, pogoj, da otrok postane jaz/ subjekt, delujoče kulturno bitje.

Zahtevi za prepoznanje od drugega pa še ne more biti v polnosti zadovoljeno, saj 6-18 mesečni otrok še ne more reči, kaj si želi. Otrok joka in mama mu poda stekleničko, prsi, dudo ali kaj podobnega, toda noben objekt ne more zadovoljiti zahteve – zahteva namreč pričakuje odgovor na drugi stopnji. Otrok ne more prepoznati načina, na katerega mu odgovarja mama, ker še nima koncepta samega sebe kot stvari – ve le to, da ta ideja 'drugega' obstaja in da je ločen od tega 'drugega', ne pozna pa še ideje 'jaza', ideje samega sebe.

Frank Stella, *Variacija II*, 1969, akril na platnu, Institut umetnosti, Minnesota.

Tu pa se zgodi Lacanova STOPNJA OGLEDALA. V starosti med 6 in 18 meseci otrok še ne obvlada popolnoma svojega telesa; še nima kontrole nad svojimi gibi in še ne poseduje občutka za telo kot celoto. Otrok takrat izkuša svoje telo kot razdeljeno na dele – katerikoli del je v polju njegove vidljivosti je tam, dokler ga otrok lahko vidi, in ga ni več, ko ga otrok ne vidi več. Lahko vidi svojo roko, toda ne ve, da ta roka pripada njemu – roka lahko pripada komur koli ali nikomur. Kljub temu pa se otrok na tej stopnji lahko predstavlja kot celoto – saj vidi druge ljudi in jih dojema kot celostna bitja.

Lacan pravi, da se v tej dobi na določenih točkah otrok lahko vidi kot v ogledalu. Gledal bo svoj odsev, nato spet pogledal k resnični osebi – materi ali kateri drugi osebi – in nato spet gledal v sliko v ogledalu. Otrok se pri tem premakne 'od nezadostnosti k predvidevanju'; ogledalo in premikanje k in od podobe v ogledalu ter drugim ljudem otroku da občutek za to, da je tudi on enotno bitje, celotna oseba. Otrok, še vedno nezmožen doživeti se kot celota, zaradi česar je tudi ločen od drugih (dasi ima svojo predstavo ločenosti), začne v tej dobi predvidevati, da je celota. Premakne se od 'fragmentiranega telesa' preko 'ortopedskega pogleda celote', do pogleda samega sebe kot celote in enote. Ortopedski pogled se tako imenuje zato, ker služi kot opora, kot korektivni instrument, pomoč, da otrok doseže stanje celote.

Otrok predvideva, da je celosten, vendar od drugih ločeni jaz. Vidi, da izgleda prav tako kot izgledajo 'drugi'. Bitje, ki ga otrok vidi v ogledalu, ta celota, bo postal 'jaz', bitje, ki ga označuje beseda 'jaz'. Tisto, kar se ob tem v resnici dogaja, je napačna identifikacija, NAPAČNO PREPOZNANJE. Otrok vidi v ogledalu podobo in si misli, da je ta podoba 'JAZ'. Toda NI. Gre le za podobo. Tu pa je prisotna druga oseba (običajno mama), ki mu okrepi to napačno spoznanje. Otrok

gleda v ogledalo in nato pogleda nazaj k mami in ta mu reče: 'Ja, to si ti!' Ona jamči za 'resničnost' povezave med otrokom in njegovo podobo ter za idejo integriranega celotnega telesa, ki ga otrok vidi in s katerim se identificira.

Otrok sprejme podobo v ogledalu kot skuppek njegovega celotnega bitja, njegovega 'jaza'. Ta proces napačnega prepoznavanja posameznikovega jaza v podobi v ogledalu ima za posledico nastanek EGA, stvari, ki reče 'jaz'. V Lacanovih besedah to napačno prepoznavanje naredi 'oklep' subjekta, navidezno popolnost, integriranost in celotnost, ki obdaja in ščiti fragmentirano telo. Za Lacana je ego (jaz ali osebna identiteta) vedno neka fantazijska stopnja, ki se identificira z zunanjo podobo in ne z notranjim čutom ločene celotne identitete.

Zaradi tega Lacan imenuje razvojno stopnjo zahteve in stopnjo ogledala IMAGINARNO. Ideja jaza se namreč vzpostavi preko imaginarne identifikacije s podobo v ogledalu. Imaginarno je tam, kjer se vzpostavi in ohranja odtujen odnos jaza do svoje lastne podobe. Imaginarno je svet podob, najsi bo zavednih ali nezavednih. To je predlingvistični in predojdpovski svet, ki pa v veliki meri temelji na vizualnem dojemanju tega, kar Lacan imenuje zrcalne podobe.

Podoba v zrcalu, celotna oseba, ki jo otrok sprejme kot sebe, je v psihoanalitični terminologiji poznana kot 'idealni ego', popolna celotnost jaza, ki nima pomanjkljivosti. Ta 'idealni ego' postane ponotranjen; zgradimo si svojo predstavo 'jaza', svojo identiteto 'jaza' prek napačne identifikacije s tem idealnim egom. Kot trdi Lacan, na ta način pridemo do predstave samega sebe, ki nima pomanjkanja, nima odsotnosti ali nepopolnosti. Zdaj pride do namišljeno stabilnega, celotnega in enotnega jaza, kot ga vidimo v ogledalu. Leta pa postane nadomestilo za izgubljeno izvorno enost z materinim telesom. Po Lacanu

to stanje 'narave', enosti z materinim telesom, izgubimo, da lahko vstopimo v kulturo, toda ob tem se zaščitimo, da ne bi prišli do spoznanja o izgubi z napačnim dojetjem samih sebe, kot da ne čutimo nobenega pomanjkanja – kot da smo sami v sebi celotni.

Lacan trdi, da otrokova predstava samega sebe (njegovega ega in identitete) ne bo nikdar ustrezala njegovemu bitju. PODOBA v ogledalu je hkrati manjša in bolj stabilna kot otrok, obenem pa je tudi vedno 'druga' – je nekaj zunaj njega. Otrok bo do konca svojega življenja napačno razumel samega sebe kot 'drugega', kot podobo v ogledalu, ki poskrbi za videz in ga obvladuje.

Imaginarno je psihični prostor ali stopnja, kjer otrok usmerja svoje ideje 'jaza' v podobo v ogledalu, ki jo vidi. Stopnja ogledala tako zveže cepitev jaz/drugi, kjer je otrok sprva poznal le 'drugega' ne pa 'sebe', jaza. Za Lacana je identifikacija 'jaza' vedno pogojena z 'drugim'. To pa ni isto kot binarno nasprotje, kjer je 'jaz' = *to, kar ni 'drugi'*, in '*drugi*' = *to, kar ni 'jaz'*'. Še več, v Lacanovem pogledu 'jaz' JE 'drugi'; ideja samega sebe, to notranje bitje, ki ga imenujemo 'jaz', temelji na podobi, na drugem. Koncept jaza temelji na posameznikovi napačni identifikaciji z njegovo podobo drugega.

Izraz '*drugi*' ima pri Lacanu mnogo pomenov, kar nam še dodatno otežuje, da bi ga doumeli. Prvi in najbolj preprosti pomen se nam kaže v odnosu jaz/drugi, kjer 'drugi' pomeni 'ne-jaz'; toda, kot smo videli, na stopnji ogledala 'drugi' postane 'jaz'. Lacan uporablja tudi idejo Drugega z velikim 'D', da bi s tem razlikoval med konceptom drugega in dejanskimi drugimi. Podoba, ki jo otrok vidi v ogledalu, je drugi. Ta podoba pa otroku da tudi idejo Drugega kot strukturne možnosti, ta pa omogoča strukturno možnost 'jaza'. Z drugimi besedami, otrok se srečuje z dejanskimi drugimi – njegova lastna podoba, drugi ljudje – in razume idejo 'Drugosti', tj. stvari, ki

niso on sam. Po Lacanu predstava Drugosti, ki jo srečamo na Imaginarni stopnji (in je povezana z zahtevo), pride pred predstavo 'jaza', ki je šele zgrajen na ideji Drugosti.

Ko otrok oblikuje idejo drugega, in sebe identificira s svojim lastnim 'drugim', s svojo lastno podobo v ogledalu, vstopi v svet Simbolnega. Simbolno in Imaginarno se prekrivata, kar ni v skladu s Freudovimi razvojnimi stopnjami; ne obstaja jasna točka delitve med tema dvema in v določenem oziru vedno soobstajata. Simbolna ureditev je struktura jezika samega. Vanj moramo vstopiti, da bi postali govoreči subjekti in da bi se lahko označili z 'jaz'. Osnova za svoj jaz leži v imaginarni projekciji sebe na zrcalno podobo, na drugega v zrcalu. Imeti svoj jaz pa se kaže v izrečenem 'jaz', kar se lahko zgodi le znotraj Simbolnega, zaradi česar oba soobstajata.

Fort/da igra, ki jo je igral Freudov nečak, je v Lacanovih očeh znak vstopa v Simbolno, saj Hans uporablja jezik, da premaga idejo odsotnosti in idejo drugosti kot kategorijo strukturne možnosti. Motek služi kot objekt, ki je mali 'drugi'. V metu stran otrok prepozna, da lahko drugi izgine; v potegu nazaj k sebi pa otrok prepozna, da se lahko vrne. Lacan poudari prvo in vztraja na tem, da se mali Hans primarno ukvarja z idejo pomanjkanja ali odsotnosti malega drugega objekta.

'Mali drugi' za otroka predstavlja idejo pomanjkanja, izgube in odsotnosti, kar otroku pove, da ni popoln v sebi. Obenem je to tudi pot v simbolno ureditev, v jezik, saj jezik sam temelji na ideji pomanjkanja ali odsotnosti.

Po Lacanu vse te ideje – ideje drugega in Drugega, pomanjkanja in odsotnosti, napačne identifikacija jaza z d/Drugim – delujejo pri vsakem otroku na individualnem nivoju in tvorijo osnovno strukturo simbolne ureditve, jezika, v katerega mora otrok vstopiti, da bi postal odrasel član kulture. Na ta način deluje drugost v fort/da igri (kot tudi v raz-

likovanjih med jazom in drugim, med otrokom in materjo v fazi ogledala) in postanejo določene oz. strukturirane ideje. V Simbolnem obstajata torej struktura (ali strukturni princip) Drugosti in strukturni princip Pomanjkanja.

Drugi (veliki D) je strukturni položaj v simbolni ureditvi. To je mesto, ki ga želijo vsi doseči, da bi premagali delitev med 'jaz' in 'drugi' in spet vzpostavili enost. V Deridajevem smislu je to CENTER sistema Simbolnega in/ali jezika samega. Drugi je takšna stvar, da so vsi elementi z njim v odnosu. Toda, tako kot center se tudi Drugi (spet: ne oseba, pač pa položaj) z njim ne more združiti. Nič ne more biti v centru skupaj z Drugim, čeprav si vsi tega želijo (npr. ljudje ipd.). Zato ta položaj Drugega vzpostavlja in ohranja POMANJKANJE, ki ga ni mogoče odstraniti. Lacan to imenuje ŽELJA. Želja je želja po tem, da bi bili Drugi. Že po defini-

ciji želja nikdar ne more biti izpolnjena: to ni želja po nekem objektu (kar naj bi bila potreba) ali želja po ljubezni ali potrditvi sebe s strani druge osebe (kar naj bi bila zahteva), ampak želja, da bi bili središče sistema, v centru Simbolnega, v centru jezika samega.

Center ima v Lacanovi teoriji mnogo imen. Lahko je Drugi; lahko se imenuje tudi falus. To si Lacan sposodi od izvirne Freudove Ojdipove teorije.

Stopnja ogledala je predojdipovska. Jaz se izoblikuje v odnosu do drugega, v odnosu do ideje Drugega, in ta jaz se želi zlit s tem Drugim. Tako kot pri Freudu je tudi pri Lacanu v otrokovem življenju najpomembnejši drugi mama; otrok se torej želi združiti z njo. V Lacanovih besedah je otrokova zahteva v tem, da bi izbrisal to ločitev med jaz/drugi. Otrok spozna, da se lahko z mamo združi tako, da postane to, kar od njega pričakuje mama – Lacan pravi, da otrok poskuša izpol-

Roy Lichtenstein, *Grrrrrrrrrrrr!*, 1965,
olje na platnu, Muzej Guggenheim, New York.

niti materine zahteve. Materina zahteva pa je (oblikovana ob njenem vstopu v Simbolno, saj je ona že odrasel človek) to, da nima pomanjkanja ali Pomanjkanja (ali: da bi bila Drugi, center, mesto, kjer ni pomanjkanja). To pa ustreza Freudovi verziji Ojdipovega kompleksa, kjer se otrok želi združiti s svojo materjo prek spolnega odnosa z njo. V Freudovem modelu se ideja pomanjkanja kaže v pomanjkanju penisa. Deček, ki želi spati s svojo materjo, ji želi zapolniti pomanjkanje s svojim penisom.

Kar onemogoča to ojdipovsko željo pri Freudu, je oče, ki dečku grozi s kastracijo. Da ne bi deček poskušal zapolniti materine potrebe po penisu, mu oče grozi z odsotnostjo penisa. Za Lacana je grožnja s kastracijo metafora za celotno idejo Pomanjkanja kot strukturnega koncepta. Pri tem ni resnični oče tisti, ki grozi s kastracijo. Zaradi ideje pomanjkanja ali Pomanjkanja, ki je bistven konceptu jezika, saj je koncept pomanjkanja eden od osnovnih delov gradnje jezika, tudi oče postane funkcija lingvistične strukture. Oče torej ni toliko oseba, kot je strukturni princip simbolne ureditve.

Za Lacana Freudov jezni oče postane Pojem-očeta ali Zakon-očeta ali včasih samo Zakon. Podreditev pravilom jezika samega – Zakonu očeta – je potrebna, da bi vstopili v simbolno ureditev. Da bi postali govoreči subjekt, se je potrebno podrediti in upoštevati zakone in pravila jezika. Lacan označi idejo strukture jezika in njegova pravila za specifično očetovsko. Pravila jezika imenuje Zakon-očeta, da bi na ta način povezal vstop v Simbolno, strukturo jezika pa s Freudovim Ojdipovim in kastracijskim kompleksom.

Zakon-očeta ali Pojem-očeta sta spet druga izraza za Drugega, za center sistema, za stvar, ki vlada celotni strukturi – njegovi obliki in načinu, kako se vsi elementi sistema lahko premikajo in tvorijo odnose. Ta center se lahko imenuje tudi FALUS, da bi s tem še

bolj poudarili patriarhalno naravo simbolne ureditve. Falus kot center omejuje igro elementov in daje stabilnost celotni strukturi. Falus usidra verige označevalcev, ki so v nezavednem nefiksirane ter drsijo in se premikajo sem ter tja. Falus to igro ustavi, na ta način pa označevalci lahko dobijo nek trajnejši pomen. To se zgodi zato, ker je Falus center simbolne ureditve, jezika, beseda 'jaz' pa označuje idejo jaza (prav tako pa tudi, zakaj ima katera koli druga beseda trajen pomen).

Falusa pa ne gre enačiti s penisom. Penis pripada posamezniku, Falus pa pripada strukturi jezika sami. Nihče ga nima, podobno, kot nihče ne vlada jeziku ali pravilom jezika. Falus je center, središče. On vlada vsej strukturi, on je to, kar bi vsi želeli postati (ali imeti), česar pa nihče ne more (noben element sistema ne more zavzeti središčnega položaja). To Lacan imenuje ŽELJA: želja, ki ni nikdar potešena, zato ker ji nikdar ni mogoče ugoditi s tem, da bi bila center, da bi usmerjala celoten sistem.

Lacan pravi, da imajo dečki prednost v težnji po Falusu, pri zavzetju središčnega mesta, saj imajo penis. Deklice zaradi tega doživljajo težje čase ob napačnem dojemanju samih sebe, saj (kot pravi Freud) so zgrajene kot pomanjkanje (pomanjkanje penisa), Falus pa je tam, kjer ni pomanjkanja. Toda Lacan trdi, da je vsak subjekt v jeziku zgrajen kot pomanjkanje ali Pomanjkanje. Edini razlog, da imamo jezik, je zaradi pomanjkanja povezanosti z materinim telesom. Pravzaprav je nujno potrebno pri inkulturaciji, da postanemo subjekti v jeziku, kar pa povzroči odsotnost, izgubo in pomanjkanje.

Razlika med spoloma v Lacanovi teoriji ni enaka tisti v Freudovi. O tem Lacan govori v "*The Agency of the Letter in the Unconscious*" na strani 741. Tu predstavi dve sliki. Pri eni gre za besedo 'drevo' napisano čez sliko drevesa – gre za osnovni Saussurejev koncept označevalca (beseda) čez označeno (objekt).

Nato predstavi še drugo sliko dveh identičnih vrat (označencev). Toda nad obojimi vrati piše različni besedi: nad enimi piše 'ženske', nad drugimi pa 'moški'. O tem Lacan razloži:

"Vlak prispe na postajo. Deček in deklica, brat in sestra, sedita v kupeju ob oknu obrnjena drug proti drugemu. Skozi okno se vidi stavbe železniške postaje, ki drsijo mimo, medtem ko se vlak zaustavlja na peronu. 'Glej', reče deček, 'Smo v Ženskah!' 'Butec!' mu odvrne sestra, 'Ali ne vidiš, da smo v Moških.'"

Ta anekdota predstavlja kako različno dečki in deklice vstopijo v simbolno ureditev, v strukturo jezika. Lacan meni, da lahko vsak otrok vidi le označevalec nasprotnega spola. Vsak otrok si zgradi svoj pogled na svet, svoje razumevanje odnosov v imenovanih razvojnih fazah, kot posledica videnja 'drugega'. Kot pove Lacan, so "za te otroke ženski in moški odslej kot dve deželi, proti katerima vsaka od njihovih duš teži na različnih krilih ...". Vsak otrok in vsak spol ima določen položaj znotraj simbolne ureditve; iz tega položaja lahko vsak spol vidi (ali označi) le drugost drugega spola. Lacanovo sliko o dveh vratih lahko razumemo tudi dobesečno: vrata predstavljajo razlike med spoloma, skozi katera pa mora vsak otrok, da dospe v Simbolno.

Če sedaj na kratko povzamemo. Lacanova teorija začne z idejo Realnega; to je združenost z materinim telesom, kar je stanje narave, ki pa mora biti porušeno, da se lahko vzpostavi kultura. Ko pa se enkrat premakneš iz Realnega, se vanj nikdar več ne moreš vrniti, čeprav si to vedno želiš. To je prva ideja o nepopravljivi pozabi ali izgubi.

Nato sledi stopnja Ogledala, ki vzpostavi Imaginarno. Tu se primemo ideje drugega in začnemo razumeti Drugost kot koncept ali strukturni princip in s tem začnemo formulirati pojem 'jaza'. Ta 'jaz' (kot ga vidimo v ogledalu) je pravzaprav drugi, toda mi ga napačno razumemo. Razumemo ga kot jaz, in tudi rečemo mu 'jaz'. Če se izrazimo v

praktičnem jeziku, bi bilo to tako: pogledamo se v ogledalo in rečemo 'hej, saj to sem jaz.' Toda nisem – to je le podoba.

Ta čut za sebe in njegov odnos do drugih in Drugega nas pripravi do tega, da zavzamemo položaj v simbolni ureditvi, v jeziku. Ta položaj nam omogoča, da sem govoreči subjekt, da rečem 'jaz'. 'Jaz' (in vse ostale besede) imajo trajen pomen, saj so pritrjene ali usidrane z Drugim/Falusom/Imenom-očeta/Zakonom, ki je center Simbolnega, center jezika.

Ob prevzemu položaja v Simbolnem stopimo skozi spolno označena vrata. Položaj je tu za dekleta drugačen od tistega za dečke. Dečki so bližje Falusu kot dekleta, toda nihče ni in nima Falusa – to je centra, središča. Tvoj položaj v Simbolnem, tako kot tudi drugi položaji vseh drugih označevalcev, je utrjen s Falusom. V nasprotju z nezavednim se veriga označevalcev v Simbolnem ne spreminja in ne drsi brez konca, saj Falus to premikanje omejuje.

Kot da ne bi bilo vse že dovolj slabo, pa sta si – paradokсно – Falus in Realno precej podobna. Oba sta mesti, kjer so stvari popolne, celostne, zedinjene, kjer ni pomanjkanja ali Pomanjkanja. Oba sta nedosegljiva prostora človeškemu subjektu-v-jeziku. Sta si pa tudi nasprotna: Realno je materinsko, je podlaga, od koder rastemo, narava, od katere se moramo ločiti, da bi dosegli kulturo; Falus pa je ideja Očeta, patriarhalni red kulture, dokončna ideja kulture, položaj, ki vlada vsemu v svetu.

Prevedel Jernej Pisk

* Dr. Mary Klages je izredna profesorica angleščine na Univerzi v Coloradu, Boulder.

1. Označevalec je nosilec pomena, ki nastane v razmerju med znakom in označenim, poenostavljeno rečeno je pomen.
2. Označeno je tisto, kar je substanca, bistvo neke stvari, ki si jo prizadevamo označiti in jo skuša zajeti označevalec s pomočjo znaka.